

Încrederea neclintită, instinctul statornic...

I

Acum douăzeci de ani o priveam, uluit, intrând în Hotelul Athénée Palace din București, cu toate că știam cu cine am de-a face. Se uita în jur cu tandrețe nesigură, cu suverană curiozitate. Îi răspundeau cu incităta și vocală [sic!] cordialitate *lift-boys*, vicleni copii de casă, portari cu epoleți de aur, recepționere gureșe și turiști străini în semișoc anafilactic: „This is herself, isn't she?“ Era într-adevăr o prezență neobișnuită, încercând, cu politețe deconcert(-antă), să își facă loc printre bagaje și clienți așteptând nota de plată, coborâtă dintr-o greșeală misterioasă printre muritorii de rând, ca Marina Vlady pe peronul gării din Sinaia, pe vremea comunismului, jucând în *Steaua fără nume*. M-a salutat cu moderată bunăvoință, atrăgându-mi atenția cu privire la buchetul superb de orhidee uriașe din holul principal. „Știți, acesta este însemnul marilor hoteluri din întreaga lume: un superb buchet de flori proaspete, în fiecare zi.“ Știam.

Era Angela Gheorghiu, marea soprană de renume mondial, în vizită acasă. Reprezentantul casei de discuri EMI Classics m-a rugat să îi dedic o emisiune, în seria mea de *walk-show-uri* – vorbeam, adică, mergând – *România mea*.

Luam la plimbare pe câte cineva, cu trei camere de filmat, dintre care una în alb-negru. Ce n-aș da să repet drumurile acelea – cel puțin cu Irina Petrescu, în vechiul București al adolescenților răutăcioși, sau cu Gheorghe Dinică, în bazarul chinezesc Europa, luând peste picior scremuta noastră interoperabilitate cu normele și valorile euroatlantice!

Mai mult citisem despre Angela Gheorghiu decât o ascultasem. Întâmplarea făcuse ca în mai 1982 să asist, la Opera de Stat din Viena, la spectacolul *L'elisir d'amore*, desfășurat după ceremonia de acordare a premiilor și burselor Herder, cu Ileana Cotrubaș și José Carreras pe scenă, eu aflându-mă în sală alături de doamna Ana Blandiana și de soțul Domniei Sale, Romulus Rusan. Zece ani mai târziu, în 1992, din pură întâmplare, tot acolo și tot în *L'elisir d'amore*, aveam să o descopăr pe scenă pe româncă, necunoscută mie, Angela Gheorghiu, alături de un tânăr tenor, la fel de necunoscut, Roberto Alagna...

Încă zece ani mai târziu, așadar. Am încălzit tere-nul, începând emisiunea cu o scurtă evocare a celui mai frumos și faimos hotel din Balcanii de altădată, acolo unde, între războaie, principii români scăpătați, autoare britanice frustrate și agente germane ștanțate împărțeau scena și augurii schimbării lumii. Acum mă aflam acolo cu această frumoasă doamnă cu părul negru revărsat somptuos peste rochia strâmtă de vară, cu privirea învăluitoare, faima prevenitoare și o anumită charismă – foarte eficace atunci când frumusețea devine secundară, prezentă printr-un fel particular de a ocupa spațiul, interiorul, exteriorul, în atenția încordată și relativ neputincioasă a interlocutorului depășit de situație.

Am petrecut următoarele ore pe urmele școlilor ei de *canto* – mai întâi la liceul de muzică, apoi la Conservator. Întâlneam acolo persoane, neprevenite, cu care se îmbrățișa, plângând ca într-o scenă de operă. Aflam despre profesoarele ei – zâna bună, Mia Barbu, și zâna mașteră, Arta Florescu –, despre anii aceia de imense privațiuni colective și promisiuni insulare, anii 1980 ai secolului trecut, în care fetița din Adjud se înscria sigur și irepresibil pe orbita unui mare destin.

Ziua aceea de vară, în Bucureștiul de acum douăzeci de ani, urmărind Jaguarul verzui în care doamna Gheorghiu, cu un șofer simpatic din Ilfov, îmi pregătea o nouă escală în lumea de ieri... Din patru-cinci ore de filmare au ieșit cincizeci de minute, ca de obicei.

Din tumultul zilei rețin doar seara. Aveam pe atunci emisiunea *Interviurile Europa FM*, la postul de radio cu același nume, la ora 18:30, fără abatere. I-am spus interlocutoarei mele – epuizantă mai mult decât epuizată – că sunt nevoit să o invit în studio, pentru că nu am mai apucat să pregătesc un alt interviu. A acceptat imediat, cu naturalețea colegei de liceu invitate la o înghețată. A răspuns conștiincios la aceleași și la alte întrebări, dar acum ca la radio, mai scurt și mai precis, ca și cum atunci începea povestea.

Dar, mai ales, a cântat, la sfârșitul emisiunii, „Casta diva“, aria din *Norma* de Bellini – firește, fără cor, doar cu mine stupefiat vizavi, spre înțepenirea congestionată a tehnicienilor și a crainicilor care își așteptau știrile de la ora exactă și, după cum am aflat mai târziu, spre a celor care ascultau emisiunea.

II

Din ultimii douăzeci de ani, de când o cunosc personal și de-a lungul cărora i-am rămas recunoscător pentru prietenia noastră, desprind desigur și seara în care mi-a scris pe WhatsApp, de la San Francisco, unde suferea de indigestie în așteptarea unui mare spectacol. Urmărise la PRO TV evocarea pe care i-o făcusem balerinei Irinel Liciu, care s-a sinucis la câteva ore după moartea soțului ei, poetul Ștefan Augustin Doinaș, în mai 2002. Au fost bunii și admirații mei prieteni. Angela mi-a spus că ar vrea să aibă parte și ea de astfel de mărturii. Am rugat-o, glumind spre hazul comun, să mai așteptăm nițel.

Dincolo de talentul ei năprasnic, deloc alterat de trecerea timpului, de frumusețea și căldura ei atât de românești, dacă pot spune așa – acel farmec și acea grație a femeilor moldo-vlahe care îi amețeau și îi cucureau pe vizitatorii occidentali în Principate –, am fost mereu uimit, la Angela Gheorghiu, de prezența ei de spirit activă, empatică, atentă, de inteligența ei precisă, artistică și umană, care operează fără greș, la fel ca mașina de cusut Singer a mamei din Adjud, indiferent de subiect, loc sau întâmplare. Are acea neabătută perseverență de împlinire și îndeplinire a unui destin excepțional. Când, la începutul anilor 1990, prietenul nostru comun Ioan Holender, pe atunci proaspăt temutul director general al Operei de Stat din Viena, i-a propus, alături de faimoasa impresară româncă Luisa Petrov, un contract permanent de angajare în ansamblul de la Wiener Staatsoper, Angela Gheorghiu le-a spus că nu vrea să umble pe căile bătătorite de ceilalți români. „În curând au înțeles de unde îmi vine încrederea neclintită, așa că am mers pe

calea mea, urmându-mi instinctul cu statornicie, făcând exact ceea ce simțeam că este bine pentru mine.“

Anii din urmă ne-au permis câteva întâlniri – prea puține pentru mine, dar cu o recurență normală pentru marea artistă ale cărei viață și carieră par sinonime cu agenda oficială a unui lider global. Ne-am revăzut așadar la Berlin, unde a strălucit în ultimele decenii, bunăoară în *Requiem*-ul de Verdi, alături de Claudio Abbado și Berliner Philharmoniker, la centenarul morții marelui compozitor, în ianuarie 2001.

Decembrie 2017. Era primul spectacol după inaugurarea sălii refăcute de la Staatsoper Unter den Linden. După spectacol am stat cuminte la rând, la cabină, observându-i fanii, cucoane și domni care făcuseră drumul din America sau Marea Britanie ca să asiste la descinderea divinității lor muzicale. Era înainte de Crăciun. Am părăsit Opera după ora 23:00, alături de Angela și de fermecătorul ei companion, Mihai Ciortea. Am căutat, fără succes, locul unde rezervasem o masă, dar închiseseră peste tot. Însă bineînțeles că l-am găsit pe Don Pepe, vecinul meu din Berlin Mitte. Don Pepe, mereu cu arma la picior, este proprietarul restaurantului Il Punto. A fost, cu același nume, restaurantul preferat al cancelarilor germani la Bonn, înainte de mutarea capitalei la Berlin. Fotografii în alb-negru cu Adenauer, Willy Brandt, Schröder sau Angela Merkel ocupă pereții acestui sălaș de maximă calitate gastronomică, eficacitate germană și convivialitate italiană. Don Pepe a fost în toți acești ani gazda mea, la prânz sau la cină, când am venit însoțit de musafiri precum Președintele României (căruia Don Pepe i-a dedicat un meniu „Iohannis“, meniu care de atunci îi poartă numele în lista de oferte),

miniștri, cosmonautul Dumitru Prunariu, compozitorul Horia Moculescu, atâți prieteni, colegi și oficiali din Germania și de aiurea. Deseori, în diminețile târzii sau la primele ore ale serii, într-un anumit colț, mai ferit, poate fi văzută aici Angela Merkel, cu câte un ministru sau politician spăsit, în *listening mood*. Don Pepe Perna trăiește cu ideea fixă că împăratul Traian a fost român și că de aceea România face parte din marea familie latină. L-am contrazis o singură dată: „Traian era spaniol, Spania a fost prima colonie a Romei, iar Dacia, viitoarea Românie, cucerită de Traian, ultima.“ – „Nu văd diferența dintre versiunea mea și versiunea ta“, mi-a răspuns, definitiv, Don Pepe. „Dacă ai cumva dreptate, atunci cu atât mai mult am și eu dreptul să-l consider pe Traian român.“ În seara când am ajuns la el, către miezul nopții, Don Pepe moțăia. Când a văzut-o – „Ma... tu sei Angela?!“ –, a început să cânte fericit, în napolitană. Am petrecut, singuri în restaurant, cu Don Pepe, care din când în când, euforic, își chema la telefon soția, fiica și prietenii din Italia, ca să le spună cine îi sunt oaspeții, la orele mici ale nopții de decembrie.

Angela era după *Tosca*, urmau zilele și nopțile de Crăciun, cu reuniuni extinse de familie la Hotelul Adlon din Berlin, în jurul bradului, strămutat de împrejurări. Sunt sigur că, începând din acea seară, Don Pepe nu a mai uitat două lucruri: primul – dacă Traian nu a fost român, există în schimb o operă, aproape necunoscută, *Il Traiano in Dacia* de Giuseppe Nicolini, în două acte. Premiera a fost la Roma în 1807 și opera s-a bucurat de un succes imens în Italia. A mai fost interpretată la Viena în 1810, în versiune germană la Düsseldorf și la Darmstadt, în 1812, apoi la Budapesta în 1813 și la München în 1818.

I-am promis că îl voi invita la premiera de la București, pentru confirmarea definitivă a românității lui Traian. Al doilea lucru, cu care l-am lăsat definitiv pe gânduri – abia mai respira de emoție –, este că prima Tosca (Angela fiind ultima în acea seară, la Berlin) a fost româncă Hariclea Darclée, la 14 ianuarie 1900. *Tosca* a fost montată și la București, în 1901, la fel ca la New York, Viena și Berlinul urmând abia în 1907.

2020, iarnă rece, tot la Berlin. Cu câteva zile înainte de izbucnirea pandemiei, Angela Gheorghiu ne-a invitat la o seară de lieduri germane, franceze și românești la Staatsoper Unter den Linden. Sală foarte familiară, de parcă ne-am fi strâns la cineva acasă, în jurul pianului. După spectacol, i-am invitat la reședința mea pe Angela, alături de Mihai și de vreo alți douăzeci de prieteni, între care actorii Marius Manole, István Téglás, Mirela Oprisor și Alexandra Maria Lara împreună cu soțul ei, Sam Riley, precum și familia Nowak din Bremen, vechi și loiali prieteni și admiratori ai Angelei, prezenți în întreaga lume la spectacolele ei. Ne-am reunit la un *drink*, cu salată de icre, de boeuf și de vinete, ba chiar și cu sarmale. Păstrez în memorie acea seară intensă, cu bucuriile conținute, dar și comunicate ale admirației comune pentru Angela, dimpreună cu atâtea gânduri, impresii, străfulgerări de emoție legate de și venite din România, în inima Berlinului spălat de ploii și ninsori. A fost una dintre ultimele întâlniri posibile în public, la un spectacol pe scena Operei, apoi în familia restrânsă a oamenilor care se înțeleg – povestind, iubind sau suferind împreună.

Angela mi-a rămas în amintire cu acel chip strălucitor din întunecatul Berlin, pe care în lunile de tristețe

și reculegere compulsivă datorite de sordidul coronavirus, prin carantinele noastre extrateritoriale, l-am revăzut ca pe o încredințare superioară a revenirii la lumină. În ultimele săptămâni, la începutul nesigur, ba chiar ostil al celei din urmă primăveri – „o nouă primăvară pe vechile dureri” –, Angela îmi trimite imagini cu magnolia mov, înflorită, din fața balconului ei elvețian. În culisele apartamentului, fără chip, se aude doar vocea ei șoptind – îngânând – o melodie neclară, de copilărească amăgire...

III

Cartea de amintiri a Angelei Gheorghiu este încântătoare. Avem un prim episod al copilăriei, adolescenței și studenției în anii ultimului deceniu comunist, descriși cu o acuitate a observației epice și morale rareori întâlnită în istoriografia de specialitate.

Lumea culturală românească, cu infinitele ei rezerve de talent, dăruire, eroism, dar și de oportunism, a făcut față cu greu, însă a rezistat – și destinul Angelei Gheorghiu este o dovadă! – mutilării sistematice la care dictatura a supus România. Sunt memorabile scenele copilăriei, cu verișoarele Burlacu cântând pe podul peste Siret, sub clar de lună, apoi portretele unor profesori din Adjud sau din București și ale colegilor de la Conservator, rămași prieteni pentru totdeauna.

Destinul universal al acestei artiste, fără egal în România ultimelor decenii, este ilustrat în mod foarte convingător, prin precizia detaliilor, culoarea adecvată sau tonalitatea exactă a rememorării. Întâlnirile ei cu marii dirijori și colegi de scenă, de la Georg Solti și Antonio Pappano la

Plácido Domingo, James Levine, Franco Zeffirelli, Luciano Pavarotti sau Riccardo Muti, sunt ritmate, din fericire, și de scurte portrete și evocări dedicate Angelei de către acești mari maestri și artiști.

Avem parte astfel, dincolo de candoarea sau, uneori, de excesele unui temperament tumultuos – de *genus irritabile* –, de bunătatea însoțită de ironie și de un acut simț al realității, care alcătuiesc instrumentarul de bord al traversării scenelor lumii, la propriu și la figurat, de către una dintre marile ei voci lirice. Povestea beneficiază și de o bine-venită cutie de rezonanță, în relief și nuanțe, care obiectivează emoția naratorului, iar pe noi, privitorii din afară, ne ajută să pătrundem în țesutul experiențelor artistice și personale: ideea unei autobiografii certificate de către un foarte competent interlocutor, jurnalistul britanic Jon Tolansky, precum și de atâți îngeri și demoni protectori ai lumii înconjurătoare, conferă acestei cărți o putere de convingere suplimentară.

Un singur exemplu, între atâtea altele pe care le vor descoperi cititorii ediției românești a cărții: în 1994, regizorul de film, teatru, televiziune și operă Sir Richard Eyre a montat la Covent Garden, Londra, *La traviata* de Verdi, cu Angela Gheorghiu în rolul Violettei, sub bagheta dirijorului Georg Solti. A fost apariția care i-a pecetluit celebritatea internațională. Iată mărturia lui Sir Richard Eyre din paginile cărții:

Am știut din clipa în care a intrat pe scenă că o vreau în rolul Violettei. Avea inteligență, frumusețe, o energie provocatoare, niciun strop de autocompătimire și o voce remarcabilă, neafectată – ușoară, dar cu un miez puternic –, o nevinovăție autentică, o forță expresivă și o talie îngustă. Și era actriță înăscută. [...] Și zece

minute am privit-o uimiți, cu respirația tăiată, cum escalada – ca un alpinist fără coardă pe netezimea unei stânci verticale – notă după notă, frază după frază, vers după vers. Când a terminat s-a făcut liniște, căreia i-a urmat un cutremur de aplauze. Lorca vorbește despre ce înseamnă să fii posedat de *duende*, esența unui mare spectacol – „oricine îl privește primește botezul apelor întunecate”. Ne-am înecat în apele întunecate, și cum aplauzele durau, și durau, și durau, Angela a rămas nemișcată, scăldată în lacrimi și uluită în fața propriului geniu.

IV

Opera este un gen artistic neobișnuit. Nefiind nici meloman sistematic, nici muzician instruit, am căutat mereu să găsesc la alții explicația fascinației provocate de operă. De-a lungul anilor am răsfoit dicționare de specialitate, care au început să apară la jumătatea secolului trecut. Sunt foarte mândru să am în bibliotecă *Das große Lexikon der Oper*, de Horst Seeger (ediția din 1978), în care numele Angelei firește că nu figurează încă, dar pe care mă bazez pentru istoria operei și a autorilor. Din când în când citesc, fără consecvență, eseuri sau reflecții ale filosofilor și muzicologilor pe marginea operei. Dorind să aflu mai multe în perioada în care pregăteam această prefață, am dat peste *A History of Opera. The Last Four Hundred Years*. Autorii acestei opere extraordinare, de peste șapte sute de pagini, sunt Carolyn Abbate, profesoară de muzicologie la Harvard, și Roger Parker, profesor de științele muzicii la King's College, Londra.

Am fost uimit să nu aflu prea multe lucruri în plus față de ceea ce deja știam sau bănuiam ca riguros ageamiu.